

VLADIMÍR SMÉKAL

KAM KRÁČÍ PSYCHOLOGIE?

Od Wundtových dob, kdy se psychologie vydělila z filosofických věd a zvolila si za vzor fyziku jako v té době nejpokročilejší vědu, se čas od času objevují studie o krizi psychologie. V posledním desetiletí se stále častěji hovoří a píše o nutnosti zásadního obratu v psychologii. Projekty změny se ovšem se ubírají různými cestami. Někteří, poukazující na fragmentarizaci psychologického vědění, hledají novou cestu k celostnímu pohledu na předmět psychologie; někteří, pociťující sterilitu formalizace a kvantifikace, spatřují řešení v rozvoji kvalitativní metodologie.

Dalším řešením se stala realizace integrativní psychologie, která se začala v devadesátých letech minulého století zavádět v Psychologickém ústavu FF MU z iniciativy profesora Josefa Švancary zpočátku jako nové pojetí státních závěrečných zkoušek, které by prověřovalo, jak studenti dokáží propojovat poznatky získané v různých studijních předmětech a později se integrativní psychologie začlenila i do studijního programu odborné psychologie.

Na konci 20. století se objevuje stále více studií, které se snaží formulovat východiska a pracovní postupy integrativní psychologie, která by novému trendu dala zřetelnější obrysy a metodu.

Přibývá publikací a konferencí, které se pokoušejí nově promýšlet výstavbu psychologie jako vědy, setkáváme se s pokusy myslet jinak o metodách v psychologii, objevují se díla o nových obzorech pro psychologii, o překročení hranic individualismu apod. (Viz 2, 11, 12, 13).

V dobách totality se skutečně živá psychologie jako pomáhající profese přetvořila zejména na klinických pracovištích, kdežto akademická psychologie se vyvíjela jako sterilní potvrzování ideologií vytýčených postulátů. Dnes už toto schizma nemá opodstatnění. Snad jen obrovský růst poznatků a metodologický kvas si vynucuje, aby vzdělání odborných psychologů na univerzitách mělo své těžiště v předávání odborných znalostí a v kultivaci teoretického myšlení i v rozvíjení dovedností vědeckého výzkumu. A vytváření praktických poradenských, psychodiagnostických a psychotherapeutických znalostí a dovedností se realizuje ve stále vznikajících a etablovujících se odborných institutech a tréninkových programech.

Tato dělba vzdělávacích a výchovných funkcí realizovaných na jedné straně univerzitami a na straně druhé praktickými vzdělávacími psychologickými instituty by neměla mít jiný důvod než rozdíl v povaze poznatků a dovedností. Je na škodu pokroku i akademické psychologie, že mnozí akademičtí psychologové se cítí povzneseni nad spojení vědecké psychologie a odborné psychologické činnosti. Tak se stává, že na fakultách připravujících psychology je mezi vyučujícími odpor k experienciální výuce. Studenti se nic nedozvídají o tom, jak rozvíjet svou vlastní tvořivost nebo paměť, jak prakticky využít poznatky o kognitivní psychologii, přestože by právě na takovém materiálu měli mít možnost uvědomit si, jak je prakticky využitelné to, co považují za „nezáživnou“ teorii. Nesporným ziskem takového propojení by byla nejen vyšší motivace pro studium, podněty pro sebezdokonalení, ale i tematizace problémů, které by široké veřejnosti přiblížily potřebu pěstování psychologické kultury osobnosti. Psychologii poškozují a někdy i diskreditují ta okolnost, že uvedenou mezeru vyplňují lidé bez vědeckého psychologického vzdělání, kteří poznatky psychologie aplikují nekriticky a s přísliby, které není možné naplnit.

Vznikají celé psychologické školy, které stavějí klíčové otázky jinak. Větší jsou inspirovány praxí, ale naštěstí se zkracuje doba mezi jejich vznikem a zařazením v učebnicích psychologie či výzkumným zpracováním. Stačí sledovat vývoj tzv. konstruktivní psychologie, neurolingvistického programování (viz. Smékal, V., 1995), pozitivní psychologie (viz M. Seligman, 2003) a další.

Navzdory významnému a přínosnému impulzu mezinárodního programu „Desetiletí neurověd“ a díky stále se rozšiřující recepci Jungova díla začíná velká část moderní psychologie hledat své zakotvení spíše v kulturní a sociální antropologii než v neurofyzilogii a v neurovědách. Velmi podstatné jsou v této souvislosti výzvy logoterapie, jejíž dimenzionální ontologie staví na předpokladu, že osobnost je trojdimenzionální – sestává z tělesné, psychosociální a duchovní složky, která jí teprve dává jednotu, smysl a program změny (viz Zoharová, D., Marshall, I., 2003).

Stále explicitněji je odmítáno redukcionistické pěstování psychologie jako vědy, jejíž klíčové kategorie se vysvětlují tu neurofyzilogicky, tu noeticky, tu sociologicky, nebo dokonce pomocí teorie informací, matematiky až po fenomenologii a hermeneutiku. Požadavek najít autentický psychologický způsob explance psychologických faktů se ozývá již téměř čtyřicet let (viz M. Kreutz in Guillaume, P. 1958; Ponomarev, J. A., 1967).

Přibývá odborníků souhlasících s názorem, že psychologie je věda o jiném druhu bytí, než je bytí věcí. Z tohoto poznání je třeba vyvodit se všemi důsledky princip specifičnosti, který – v opozici proti aristotelsko–baconovskému pojetí vědeckosti – tvrdí, že věda se může zabývat i jednotlivým. Jeho základní myšlenkou je konstatování, že žádné psychologické tvrzení neplatí pro všechny lidi a všechny jevy v celém jejich rozsahu a obsahu, ale každý poznatek platí pro některé lidi a určitý rozsah či obsah jevů, jichž se týká. Např. uvedený princip potvrzuje nejen lidové rčení „Dělají–li dva totéž, není to totéž“, ale daleko závažnější nedávno zdůvodněný požadavek indikace v psychoterapii, z něhož vyplývá, že táž psychická porucha u různých lidí vyžaduje – v závislosti na konste-

laci dalších charakteristik osobnosti – volbu odlišných psychoterapeutických postupů (viz J. Vymětal, 1995). Což v žádném případě neznamená přijímat teze tzv. „naivní psychologie“.

Významným impulzem pro formování nové psychologie je Desetiletí psychologických a sociálních věd, které v r. 2000 vyhlásila Americká psychologická asociace a potvrdil je Americký kongres i prezident USA. Autoři projektu slibují, že to bude výzkumné desetiletí, které obrátí pozornost veřejnosti na mnohé poznatky psychologických a sociálních věd týkající se akutních společenských problémů, jako jsou: zajištění zdravé výchovy dětí, behaviorální podpora zdravého životního stylu, redukce násilí mezi lidmi, předcházení těhotenství dospívajících, omezení drogové a alkoholové závislosti, optimalizace vztahů mezi různými rasami a etnickými skupinami, výchova a pracovní výcvik a mnoho jiných. Nehledě na další aplikace, uvážíme-li, že psychologie je přítomna i v mnoha dalších oblastech, kde je člověk aktérem událostí. (Viz MONITOR, 2000).

Hlavní znaky nové psychologie můžeme – s přihlédnutím k epilogu knihy o psychologii devadesátých let (viz K. Lagespetz a P. Niemi, 1984) – charakterizovat takto:

- 1) *orientace na proces, nový funkcionalismus*
- 2) *pragmatický přístup – důraz na chování jako na interakci mezi jedincem a jeho/jejím prostředím*
- 3) *idea ekologické validity*
- 4) *důraz na neškodící metody, respektování etiky výzkumu*
- 5) *fenomenologické pojetí psychiky – jak lidé zakoušejí své prostředí i své vlastní jednání*
- 6) *jednota vědy již není neotřesitelnou hodnotou*
- 7) *kvalitativní metodologie*
- 8) *systémový přístup*

Domníváme se, že mezi nejvýraznějšími signály obratu v současné psychologii, zaujímají významné místo následující přesuny akcentů:

- 1) *od strukturalismu k funkcionalismu*
- 2) *od objektivismu – k introspektivismu*
- 3) *od nomotetismu k idiotetismu*
- 4) *od molekulárního k molárnímu pohledu*
- 5) *od experimentální ke korelační metodologii*
- 6) *od kvantitativní ke kvalitativní metodologii*

Tento pohyb myšlení se však nesmí vymknout kontrole a dostat se do područí esoteriky či tzv. alternativní psychologie.

Analýza stavu světa a jeho problémů naznačuje, že bude nutné, aby se v rámci psychologických věd rozvíjely na nových základech a s novou metodologií následující disciplíny

- 1) *Psychologie výchovy k soužití lidí založenému na vědomí sounáležitosti*
- 2) *Psychologie morálky a etické kultury osobnosti*
- 3) *Psychologie vzdělávání dospělých,*

- 4) Psychologie třetího věku (seniorů)
- 5) Psychologie managementu a selfmanagementu
- 6) Psychologie zdraví
- 7) Komunitní psychologie a psychologie domova
- 8) Ekologická (environmentální) psychologie
- 9) Pozitivní psychologie
- 10) Spirituální psychologie

Není vyloučeno, že základním metodologickým paradigmatem nové psychologie se stane kvalitativní metodologie a etnometodologie, jak to v projektu diskurzivní psychologie vidí R. Harré a G. R. Gillett (2001).

Reference

- 1) *A Century of Psychology* (R. Fuller, P. Noonan Walsh a. P. McGinley, ed.) London, Routledge 1997.
- 2) Bühler, K.: *Krisis der Psychologie*. Berlin 1932.
- 3) Drury, N.: *Nové obzory*. Olomouc, Votobia 1996.
- 4) Ganzen, V. A.: *Sistemnyje opisania v psichologii*. Leningrad, Izd LGU 1984.
- 5) Graham, H.: *The Human Face of Psychology*. Philadelphia. Open University Press 1986.
- 6) Guillaume, P. (1953): *Podrecznik psichologii*. Varšava, PWN 1958.
- 7) Harré, R., Clarke, D., Carlo, N. de: *Motives and Mechanisms*. London, Methuen 1985.
- 8) Harré, R., Gillett, G. R.: *Diskurz a mysel'*. Bratislava, IRIS 2001.
- 9) Hayes, N. (1995): *Vývoj britské psychologie v posledních letech*. Psychologické texty. Řada A – Překlady. Brno, Psychologický ústav FF MU, č. 27, 1995. Přeloženo z rukopisu autorky.
- 10) Jaroševský, M. G.: *Psychológia v 20. storočí*. Bratislava, Pravda 1977.
- 11) Lagerspetz, K., Niemi, P. (Editors): *Psychology in 1990's*. North-Holland, Elsevier Science Publishers 1984.
- 12) Lamiell, J. T.: *The Psychology of Personality*. New York, Columbia University Press 1987.
- 13) Margolis, J.: *Persons and Minds*. Dordrecht, D. Reidel Publ. Co 1978.
- 14) Ponomarev, J. A. (1967): *Duševní život a intuice*. Praha, Orbis 1972.
- 15) *Rethinking Methods in Psychology*. Ed. by J. A. Smith, R. Harré and L. van Langenhove. London, Sage Publ. 1995.
- 16) *Rethinking Psychology*. Ed. by J. A. Smith, R. Harré and L. van Langenhove. London, Sage Publ. 1995.
- 17) Robins, R. W., Gosling, S. D., Craik, K. H.: *An Empirical Analysis of Trends in Psychology*, Amer. Psych., 54, (1999), 2/99, s. 117 – 128).
- 18) Rudhyar, D.: *Za hranicemi individualismu – Psychologie transformace*. Praha, Púdorys 1995.
- 19) Seligman, M.: *Opravdové štěstí*. Praha, Ikar 2003.
- 20) Smékal, V.: *Mentální reprezentace, NLP a konstruktivní psychologie ve světle integrativní psychologie*. Sborník prací FF BU, I 29, 1995, s. 31–36.

- 21) Stevens, R. (Ed.): *Understanding the Self*. London, Sage Publ. 1996.
- 22) Strauss, A., Corbin, J.: *Basics of Qualitative Research*. London, Sage Publ. 1990.
- 23) Vymětal, J. *Úvod do psychoterapie*. Praha 1995.
- 24) Zoharová, D., Marshall, I.: *Spirituální inteligence*. Praha, Mladá fronta 2003.

